

भारत:-

लोकसंख्या

लोकसंख्या

①

सर्वप्रथम: 1872 - मेरा - लोकसंख्या मोनरी.

- 1872 - लो.सं. जाहीर, ही IND की 9 वीं जनगणना

- 1881 पासून नियमित शुरू दर (10 वर्षीय)

- 1951 - After Independence.

- 2011 ला रकबात 15 वीं, स्वतंत्र भारत की

- 11 - July - 1987 = जगती 5 अरब लो.सं. आली.

- म्हणून - 11 - July - जागतिक लो.सं. दिन.

- UN - world populⁿ Report - 2028 - भारत

लो.सं. > चीन पेक्षा अधिक

- जगत्या 17.5% लो.सं. भारताची आहे

According to census - 2011.

- जनगणना कायदा: 1948.

- आयुक्त नेमवूक.

- 1981 - आसाम इंटरपोलेशन पद्धतीने आकडे.

- 1991 - J.K. - Interpⁿ - पद्धत.- 2001 - Administrative Reason
मणिपूर → सेनापती विल्हा
→ माओराम
→ पुकल.- डॉ. सी. चंद्रमौली - आपली जनगणना,
आपले आविष्कार.

→ ए. लो.संख्या = भारत - 2011 - 121,08,54,977.

↳ 1st - China, 2nd - India.

जगत्या तुलनेत 17.3%.

→ UP > Pak पेक्षा जास्त.

→ Highest populⁿ state:

UP = 19.98 Cr.

MH = 11.23 Cr

BH = 10.40 Cr

WB = 9.12 Cr

Adp = 8.45 Cr.

Low populⁿ stateसंघटन Low UT
→ LK = 64 हजार

DD = 2.43 लाख

DNH = 3.43 लाख

AN = 3.80 लाख

Sikkim = 6.10 लाख

↳ it's Lowest state

सर्वाधिक लो.सं. जिल्हे ① ठाणे (1.10 Cr) (MH)

② 24 परगणा (WB) = 1 Cr

③ बेंगलूर (AP) = 96 Lakh

④ पुणे (MH) = 94 Lakh ⑤ मुंबई (93 Lakh)

सर्वात कमी लो.सं. जिल्हे ① दिवांग हेली (अरुणाचल प्रदेश)
(8000)

पु. लो.सं. = स्त्री लो.सं.

51.47% = 48.53%.

स्त्री. पु.सं. = UP > MH > BH > WB > Andhra.

स्त्री स्त्री ↓ same as above ↓

2001 ते 2011 - दशकीय वाढ = 17.7%.

लो.सं. 17.7% वाढ आली = 2001 च्या तुलनेत.

→ 1981 नंतर प्रथमच (2000-2011) हे दशक ज्याचा
मागील दशकापेक्षा चालू दशकात वाढ प्रत्यक्ष
कमी.

→ 1911-1921 → लो. दशकीय वाढ (-0.31%) कमी.

→ 1961-1971 → लो. द. वाढ - (24.30%) जास्त.

→ From 1971 growth rate of populⁿ consistently
low.

→ High Growth Rate state } Low G.R. state.

① DNH = 55.8% } UT

② DD = 53.7% }

③ मणिपूर = 31.8% - state

④ पुदुचेरी = 28%.

⑤ Andhra = 26%.

① नागा = (-0.58%)

② केरळ = 4.91%.

③ Laksh = 6.3%.

④ AN = 6.86%.

⑤ Goa = 8.23%.

→ नागालँड → High Growth Rate - जिल्हे.

↓ ① कोहिमा ② दिसापूर ③ कुंजो कुमे.

लोकसंख्या बदलावों अवस्था :

① कुल स्त्री अवस्था - (1891-1921)

→ 1921 - विमानक वर्ष. (1.5 cr. वाह)

② प्रादेशिकी प्रसरण - 11 कोटी (1921-51)

① ↓ Birth Rate स्त्री, सुदुर्लभ बह

③ शिष्टि गती वाह (1951-81) (32.2 cr)

↓ लो. वाह yearly Avg. Rate - 2.14%

④ उद्देश प्रसरण - (1981-2011)

तन्नि वाह - (57.70 cr)

Growth Rate = (1.84%) कमी

⇒ भारत तिसरी अवस्था मोडलो.

लो. घनता :

1901 = 37

1951 = 117

1911 = 82

1961 = 325

1921 = 81

2011 = 382

बह

57 न वाह

→ After Independence

High density UT:-

भारत = 382

① DL = 11320

⑤ DD = 2172

② CHND = 9258

⑥ Laksh = 2015.

③ puddu = 2605

कमी घनता UT:-

① अंझान (46) ② गोवा (394)

③ DNH = 700 ④ लक्ष (2149)

High density : state

① बिहार = 1106

③ केरळ = 860

② WB = 1028

④ उत्तर प्र = 829.

low density state:

① अरुणाचल प्र - (17)

② मिझोरम - (52)

③ सिक्कीम - (86)

④ मणिपुर - (115)

100 पेक्षा कमी
घनता असलेले
3 राज्य ④ UT आहे.

महाराष्ट्र मह्यम घनतेत आहे:- 365

लिंग गुणोत्तर:

2001 च्या तुलनेत 2011 मध्ये male चेक्षा female बंध
वाढ अधिक.

→ sex Ratio IND = (943) - 2011 (933 - 2001)

प्रमाण $\frac{M:F}{(1:1)} \sim \frac{M:F}{1.06:1}$

State
→ Highest

sex Ratio - केरळ (1084) > पुद्दु (1037) > TN (996) > Andp (993) > CHGD (991)

→ Lowest S.R. - PD (618) > DNH (774) > CHND (818) > DL (868) > AN (876).
(UT) ↑

→ हरयाणा < JK < Sikk < पंजाब
879 < 889 < 890 < 895.

सर्वो sex Ratio जिल्हा सर्वोत कमी

① मह (1184)

① दमण (534)

③ Almoda (1139)

③ लेह (690)

③ कन्नूर (1136)

③ सर्वांग (714)

④

हरमिनिहय : ① खिश्न (1023) - sex Ratio

② बौद्ध (965)

③ जैन (954)

④ हिंदू (939)

एकूण sex Ratio
943

ग्रामीण
949

शहरी
929

बाल लिंग गुणोत्तर : (0-6 वर्ष)

918
Rural 923
Urban 905

Male : Female
52.13% : 47.87%

sex Ratio = 2001 = 902

(0-6) child sex Ratio :

High sex Ratio : Low sex Ratio :

- | | |
|---------------|---------------|
| ① अरुणा - 972 | ① HR - 836 |
| ② मिझो - 970 | ② पंजाब - 846 |
| ③ मेघा - 970 | ③ J&K - 862 |
| ④ अण्ड - 969 | ④ DL - 871 |
| ⑤ AN - 968 | ⑤ CHND = 880 |

साक्षरता :-

→ UNESCO - 2018 ⇒ जागतिक स्तरावर साक्षरता मोजक्यकरता 15 वर्षे व त्याहून अधिक वय हासणे आवश्यक

→ 1981 नंतर - 7 वर्षे वय साक्षरता मोजक्य करित.

→ 2011 : 72.58% साक्षरता (2001 - 64.84%)

Male	Female
80.90%	64.1%

High साक्षरता राज्ये

Low साक्षरता राज्ये

- | | |
|--------------------------|--------------------|
| ① केरळ - 94% | ① BH = 61.8% |
| ② मिझो - 91.33% | ② अरुणा = 65.3% |
| ③ गोवा - (88.7%) | ③ राज = 66.11% |
| ④ त्रिपूरा - 87.22% | ④ झार = 66.41% |
| ⑤ UT - लक्षद्वीप = 91.85 | ⑤ मणिपूर = 66.82% |
| | Low → DNH = 76.24% |

वर्ग निहाय ⇒ High Literacy = जैन > ख्रि > मुस्लिम > मुसली

नागरी लोकसंख्या :-

एकूण लोकसंख्या = 81.15%, लोक शहरी तर 68.86% ग्रामीण.

प्रमाण (1:1) = (1:2.21)

High शहरी लोकसंख्या :-

UT = DL > CHND > LK > MP > पश्चिम बंगाल ⇒ हिमाचल प्रदेश = 10%

State = DL > मिझो > TN > केरळ > MH (45.23%)

देशातील सर्वात जा. लोकसंख्या :-

High ① HP ② BH ③ Assam ④ Odisha ⑤ Megha.
90% > 88% > 85% > 83% > 79%

Low : DL < CHND
(2.5%) < (2.75%)

देशातील ए. जा. लोकसंख्या = UP > BH > WB.

देशातील ए. शहरी लोकसंख्या = MH > UP > TN.

2001-11 = वार्षिक वाढ सरासरी : मेघालय (27.2%)

* देशातील अधिक लोकसंख्या शहरे

→ Census town = (4041) शहरे.

→ 1 लाख लोकसंख्या ↑ = 468 शहरे

→ 10 लाख लोकसंख्या ↑ = 53 शहरे

यातील तीन शहरे = 1 कोटी लोकसंख्या ↑

① मुंबई - 1 को. 84 लाख (1.84%)

② दिल्ली - 1 को. 63 ला. (1.63%)

③ कोलकाता - (1.41%)

सर्वात कमी 53 शहरांपैकी ① कोटा महानगरपालिका
② सिक्किम ③ चंडीगड.

* धर्म निहाय लोकसंख्या :-

① हिंदू = 79.8% - ए. लोकसंख्या प्रमाण.
(UP, MH, BH) जास्त.

② मुस्लिम = 14.2% (2001 - 24.66%)
(UP, WB, BH).

③ सर्वा. प्रमाण = हिंदू (हीमाचल > DNH > OD > CHND > MP)
90% पेक्षा जास्त.

④ मुस्लिम = लक्ष > JK > ASS > WB > KL.
High → 36.6% 68.3% 26%

कमी → Mizo < Sik < Punjab < Arunachal < 36 गड.
1.4%

⑤ बौद्ध : High - सिक्किम > Arunachal > Mizo > (MH)
कमी - KL < TN < LK < RJ < BH.
एकही नाही.

⑥ जैन : High : MH > DL = 4.4% > RJ > MP.
कमी (0%) : AN < KL < LK < BH < JK.

ST - लोक संख्या:

→ 11 कोटी 46 लाख.

→ प्रमाण 8.6% भारताच्या.

High: ST : ① MP > MH > Od > RAJ > 36 गड.

प्रमाण : ① LK > MIZO > नागा
94.8% > 94.4% > 86.5%.

SC: 16.6% भारताचे प्रमाण.

→ UP > WB > BH > TN > MP → by popl

→ पंजाब > HP > WB > UP > HR → by propol

2011 ची Same sex ratio state:

लिमिचल प्रदेश = 972

कर्नाटक } → 973
गोवा }

0-6 C.S.R :

भारत = 918 Same = MP = 918

→ झारखंड + कर्ना = 948

→ मेघा + मिझो = 970

→ नागा + तामिळ = 943

→ सिक्किम + त्रिपुरा = 957

→ उत्तरा + पंज = 890.

शहर

लोकसंख्या

① मुंबई → 18.4

② दिल्ली → 16.3

③ कोलकाता → 14.1

④ चेन्नई → 8.7

लोकसंख्या घनता → दर चौरस किलोमीटर मोठे जाते.

शिगणनात्मक शहर → अरमसाट वाढ हे एक आव्हान -

① शहर अनुशासन संरचना नसतात.

② आवश्यक त्या नागरी पायासुत सुविधा नसतात.

③ शहरांची वाढ ही वेगळे ताढणाचा लोकसंख्येमुळे झालेली असणे

मिसरी अवस्था - लोक संक्रमण.

① लोक वहीता दर कमी

② औद्योगिकरण व शहरीकरण जास्त

③ नम्र दर तसेच मृत्युदरही कमी

NPP-2000 चे तात्पर्य उद्दिष्ट्य:

① संसदीय नियम

② आरोग्य पाया सुविधा

③ एकात्मिक सुविधा

④ आरोग्य सेवेक गरज.

MH → लोकसंख्या :-

2. ग्राम शक्ती संस्थागत दर = $\frac{\text{काम करणारे व्यक्ती} + \text{वेरोजगार}}{\text{ए. लो.सं.}} \times 1000$

2011 → MH - लो.सं. : 11,23,74,333

भारताच्या तुलनेत = 9.29% (2001 = 9.69%)

UP - प्रथम, MH = 2^{वा}.

जगात 11 देशांची लोकसंख्या ही MH पेक्षा जास्त.

High popuⁿ MH

Low popuⁿ

① ठाणे - 1.10 L

② पुणे - 94 L

③ मुं. उप - 93 L

④ नाशिक - 61 L

⑤ नागपूर - 46 L

① सिंधु - 8.5 लाख

② गडचि - 10.72 लाख

③ हिंगा - 11.77 लाख

④ वाशिम - 11.97 लाख

⑤ अंदाश - 12.00 लाख.

MH - Male : 51.82% (5 कोटी 83 लाख)

Female : 48.18% C.

ठाणे ची पुरुष & स्त्री लो.सं. = जास्त.

MH लो.सं. : 2001 च्या तुलनेत 2011 = 13.99% वाढ.

लोकसंख्या वाढ दर = 15.99% वाढ.

1991 - 2001 दरम्यान = 22.73% वाढ :- 6.74% वाढ.

म. म. म. , MH : लो.वाढ = 15 वा क.

भारताच्या लोकसंख्या वाढ दर (MH) पेक्षा जास्त.

High लोकसंख्या वाढ :

ठाणे > पुणे > अ.श.वा.वा.द.
36% 30% 27%

Low लोकसंख्या वाढ :

सिंधु < रत्ना < मुं. शहर
(-2.21) (-4.82) (-7.54)

MH = घनता = 365 दर चौ. किमी - 2011 नुसार

2001 = 315 $\uparrow$ 50 वे वाढ

वर्ष : घनता

- 1901 → 65

- 1951 → 106

- 1961 → 123

- 2001 = 315

- 2011 = 365 $\uparrow$ 50+

सर्वो. घनता

① मुं. उपनगर = 20980

② मुं. शहर = 19652

③ ठाणे = 1157

④ पुणे = 603

⑤ कोल्हापूर = 504

सर्वोत कमी घनता

① गड - 74

② सिंधु - 163

③ चंद्र - 193

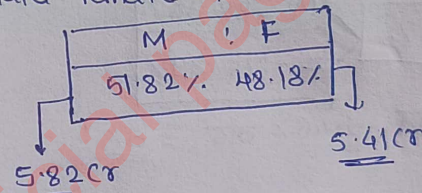
④ रत्ना - 197

⑤ अंदाश = 204

MH घनता = अ.श.वा.द. घनता

365 = 366 near about same.

Male Female - Ratio



sex Ratio : 2011 = 929 $\uparrow$ ने वाढ $\Rightarrow$ 2001 = 922

R = 952 U = 903

सर्वो. sex Ratio

① रत्नागिरी = 1122

② सिंधु = 1036

③ गोदीया = 999

④ सातारा = 988

⑤ अंदाश = 982

कमी S.R.

① मुं. शहर = 832

② मुं. उप = 860

③ ठाणे = 886

④ पुणे = 915

⑤ वीर - 916

महाराष्ट्र मध्ये = ग्रामीण भाग S.R. सातत्याने कमी.
= शहरी भाग S.R. $\uparrow$ वाढता.

0-6 - sex Ratio : बाल लिंग गुणोत्तर -

MH : 11.9% लोक संख्या CSR

sex Ratio :- 894

M	F
52.80	47.20

2001 का तुलनेत घर (19) न = 913

High - CSR

① गड = 961

② गोदीया = 956

③ चंद्र = 953

(गड बीजा चंद्र को)
मेल

Low - CSR. (बीजा नगर)

① बीजा - 804 लोक

② जळ - 842

③ नगर - 852

साक्षरता = MH = 82.34% साक्षर -
नवा म.

ए. नागरी साक्षर = MH 1st देवात.

82.34%	M = 88.38%
	F = 75.89%

2001 का तुलनेत 5.46% काठ = 67%

सर्वात कमी साक्षर = नैदुरवार = 64%.

मेल

[नैजा बू प गड]

जावना = 71%.

धुके = 72.8%.

पखमणी = 73%.

गडारी = 74%.

सर्वात कमी स्त्री साक्षर = नैदुरवार = 56%.

— कमी पुस्तक — = नैदुर = 72%.

ग्रामीण साक्षरता = स्त्री Literacy Ratio = very low.
only 68.54%.

MH - शहरी लोक = 45.22% प्ये.

6वा ग्रामीण लोक = 54.78%.

क. ग्रामीण लोक
नगरी लोकता:

धर्म निहाय : हिंदू - 79.82% = HP ↑ वरु

मुस्लिम = 11.54% - LKSP = 93↑

बौद्ध = 5.81% - विविध ↑

जैन = 1.24% - MH ↑ (1.25)

MH - नम्र = 15.7% } 2017

सुबुदर = 5.7%.

सालमृत्यु = 2016 = 21 ↓

MMR = 2016 = 61

TFR = 2016 = 2.3%.

स्त्री लिंग वय Avg. Age = 22.4%.

MH → शहरी ग्रामीण poplⁿ Ratio = कमी होत
असून 201 हे प्रमाण

1 : 1.21

sex Ratio =

M	F
1.07	1

- 0-6 वर्ष =

बालक	बालिका
1.12	1

Highest Literacy Rate:

① सु. उप → 89.91% → पुस्तक साक्षरता (1st)

② सु. शहर → 89.21%.

③ नगरपुर → 88.44%.

④ Akola → 88.05% → (2nd)

⑤ Amravati → 87.38%.

Lowest L.R.

नै → 64.38%.

ना → 71.52%.

बा → 72.80%.

प → 73.34%.

मड → 74.04%.

MH - नागरी लोक : प्रमाण = 45.22%

100% बाह्यकरण = सु. शहर & उपनगर.

भारतात सर्वसाधारणतः भारत शीघ्र poplⁿ
→ MH राज्यात सुबुदर शहरात आहे

same sex Ratio च निले:

MH = 929 $\cong$ मातुर = 928 $\rightarrow$ छानता.
वाशिम = 930

Akola = वर्धा = 946 sex Ratio.

अमरावती - नागपुर = 951

भंडारा - गडचि = 982

0-6 = बाल गिण गुणोत्तर:

MH = 894, सातारा = 895.

रायगड = अमरावती = 935

विंध्यु = रावतमाळ = 922

e structure :- वय स्वरुप:

High BR & High DR $\rightarrow$ मनोरु = पाया रुंद
माया रुंद

State: UP, BH.



$\rightarrow$ अधिकारीत देश.

अल्प जन्मदर & अल्प मृत्यु

पाया रुंद

माया रुंद



$\rightarrow$ विकसित देश

(State: केरळ)

1) लोकसंख्या मंडगतीने वाढ होत असल्यात
मनोरु घुमराकार.

- 0-14 15-69 69+

री 25.3% 66.6% 7.9%

मीठा 30.8% 61% 8.2%

कार्यकारी लोकसंख्या सर्वा प्रमाण व
त्यावर अवलंबून अस. संख्या
अत्यंत कमी हे स्थि भारताचा
Demographic dividend मिळवून
देणारे आहे.

मृत्युदर = ~~स्व~~ 1000 लोकसंख्येमागे होणारे मृत्यु
एका वर्षीत.

जन्मदर = दर 1000 लोकसंख्येमागे जन्मिलेले
जन्माची संख्या - एका वर्षीत

माता मृत्युदर : एक लाख जन्मिलेले जन्मांमागे त्या
वर्षीतील तिच्या स्त्रियांची संख्या

एकूण जननदर : स्त्रीच्या लैंगी प्रजनन कालावधीत
स्त्रीला होणारी सरासरी मुले.

साक्षर : 7 वर्षे व वरती जी कोणतीही
एक आवा लिहू/वाचू शको.

Malthus trap = लोकसंख्या वाढ व विकासाशी
संबंध.

XOX XOX
1) अल्प मृत्यु व मरिती ही संकल्पना ब्रुक लॉन्सी
बुकी $\rightarrow$ 1) मुलगाय ह्या असल्याची प्राधान्यता
2) उच्च माता मृत्यु दर

population dividend : व्याख्या:

$\rightarrow$ एकूण लोकसंख्येमध्ये कामकाशी वयाच्या
लोकांचा हिस्सा वाढल्याने देशाच्या
विकासासाठी वाढ होते.